

MASSIMÖRV PALERMOS

Vabadussõja käigus vallutas Punaarmee koos Eesti enamlaste üksustega 29. novembril 1918. a. Narva, kus samal päeval kuulutati välja Eesti Töörahva Kommuun. Alles organiseerimisel olevad Eesti Vabariigi rahvuslikud väeosad püüdsid punaväe pealetungi peatada Vaivara, siis Püssi—Lüganuse joonel, ent olid siiski sunnitud taganema.

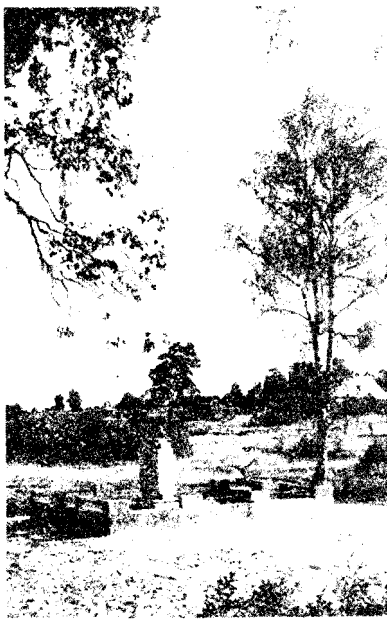
Rakvere kaitselahing peeti 15. detsembril Kabala—Põlula rindelõigus. Meie rahvuslikud väeosad sunniti taganema. Koos sõjaväega evakueerusid Rakverest Eesti Ajutise Valitsuse haldusasutused (maa- ja linnavalitsus, kohus jne.).

10. detsembril jõudsid punaväelased Rakverre. Veel samal päeval moodustati Rakvere täidesaatev komitee, mille esimeheks sai O Palgi, ja sõjatribunal eesotsas vene rahvusest madrused praeguses kohtumajas. Rakvere täidesaatev komitee koostöös punaväe komisariidega hakkas kohe arveid õiendama oletatavate vaenlastega. Arreteeriti palju inimesi Rakvere linnast ja ümbruskonna valdast. Neid kahtlustati poolehoidus Eesti Ajutisele Valitsusele. Arreteeritute hulgas oli vaimulikke, arste, kaupmehi, talupidajaid, käsitöölisi jt. elukutsete esindajaid. Suur osa nendest olid pealekaebamise ohvrid.

Paari nädalaga oli Rakvere vangimaja arreteeritud tulvil. Magati põrandal, puupakud pea all. Vahialustel võimaldati kokkusaamine omastega, kelle toodud toidupakkidest piisas kõigi vangide toitmiseks. Vangla poolt anti vaid teevett.

Kogu rahvas elas ängistava hirmu all. Igaüks kartis arreteerimist. Toimused läbiotsimised, kaupluste ja korterite rüüstamised. Lisaks ähvardas näljatont, kõigist toiduainetest tunti suurt puudust.

Rakvere Kolmainu koguduse kirik muudeti avalikuks mittingupaigaks. Kantslit peeti usuvastaseid ja propagandakõnesid. Siin käis kõnelemas ka J. Anvelt. Kirik nägi välja ropp ja kasimata.

Palermo terroriohvrite mälestusmärk.

veretööst kogu linn. Tapetute hulgas olid Rakvere apostliku õigeusu preester Sergei Florinski ja sõjaväearst Reinik. Mahalaskmist olevat juhatanud läti rahvusest komissar.

6. jaanuari varavalges kutsuti jälle 16 vangi kambritest välja. Nende seas olid Rakvere Kolmainu koguduse õpetaja Valter Paucker, haige aktsiisiametnik Hesse ja Loobu metsaülem Jakob Raja. Vangid teadsid, mis neid ootab. Osa surmaminejaid valdas tuimus, teisi hüsteeria. Neid lohutas õpetaja Paucker. Kui ühishaud Palermos paistma hakkas, alustas õpetaja Paucker koraali: «Las' ma lähen, las' ma lähen...» Koos temaga hakkasid laulma kõik surmaminejad ja nad tegid seda, kuni kuulid ja täägid nende elu lõpetasid.

Vahepeal võtsid sõjasündmused uue pöörde. Punaarmee jõudis Tallinna suunas kuni Valklani, kaotas seal oma ofensiivi ja taganes nüüd pealetungivate Eesti rahvuslike vägede tugeval survele. Kommuuni ametkonnad ja punaväelased tegid juba 10. jaanuaril ettevalmistusi Rakverest lahkumiseks. Sõjatribunal

sander Munström, kes kommuuni esimestel päevadel arreteeriti koos poja Johannesega. Laskude peale paiskus kümnekond inimest hauda, nende seas ka A Munström, järgnes viimane grupp hukatuid. Mahalaskjate töö oli tehtud, nad lahkusid, jättes laipade juurde valvesse timuka, kes pidi elu võtma sellest, kes ennast hauas liigutab (!).

Hukatute hulgas olid dr. Luig Kundast, Ambla köster Konrad Preisberg, Rakvere põllumeeste seitsi esimees K. Eisenberg jt.

A. Munström tuli aga hauas teiste laipade all teadvusele ja kuulis ülalt, maa pealt jutukõminat. Keegi naine küsis mehelt, et kaua sa neid, raisku, siin veel vahid? Mees vastas, et seni, kui neist ükski enam ei liiguta! Munström taipas olukorda ja jäi liikumatult lamama. Pika ootamise järel vaikus jutukõmin. Järelikult oli valvur koos naise-ga lahkunud. Nüüd hakkas Munström ennast liigutama ja tundis, et liikmed on terved ning kehal pole valutavaid haavu. Kuulid polnud teda tabanud. Tekkinud närvišokist oli ta meelemärkusetult hauda kukkunud. Pimeduse tõttu mahalaskjad seda ei märganud.

Laipade vahelt väljaronimisel libises elluäranganu hauda põhja kogunenud külma vette, kuid tal õnnestus lõpuks hauast välja ronida. Haud oli kinni ajamata, tapjad võivad iga moment uute ohvritega tagasi tulla. Sellepärast tuli siit kiiruga põgeneda. Munström otsustas minna koju, mis asus Prii tänavas, linnas teises servas. Veristes, jäätunud riietes ning ennast siin-seal peites ja varjates kulus koju jõudmiseks terve päev. Öhtupimeduses koputas ta koduuksele. Seda ei juletud kohe avada, sest koduste andmeil oli pereisa maha lastud.

Vanglasse jäänud 74 vangi pääsesid siiski mahalaskmisest. Rakverele lähenesid Eesti Vabariigi relvajõud. Linnas tekkis põgenemispaanika. Enne kui mahalaskjad Palermost tagasi jõudsid, põgenesid koos punaväelastega ka vangivalvurid. Paigale jäid vaid vangivalvur O. Timoleon ja kirjutaja Prink, kes otsustasid kõik vangid vabastada. Nii ka sündis Eluga pääses A. Munströmi poeg Johannes, kes jõudis koju peaaegu ühel ajal isaga. Aleksander Munström ei elanud läbielatud õudusi üle. Ta haigestus kopsupõletikku ja suri kolme nädala pärast. Olgu lisatud, et A. Munströmi tütrest sirdus tuntud nõukogude kultuuritegelane Helene Mugasto-Johani.

12. jaanuaril olid Eesti väeosad juba Rakveres. Tegevust alustasid haldusasutused. Palermo massimõrva selgitamiseks moodustati komisjon, kes laskis 17. ja 18. jaanuaril avada süütult hukatute kolm ühishauda. Nendest leiti kokku 82 laipa. Peale kuulihaavade leidus tape-tuil täägitorkeid ja kolbas purustusi. Kahel ohvril polnud mingisugust haava, nad olid surnuks kägistatud.

Iga hukatu kohta koostati meditsiiniline akt. Laipu pildis-

Teisest ühishauast väljakaevatud mõrvaohvrid.

Aasta lõpupäevadel levisid linnas kuulujutud, et vanglas hoitavaid vange hakatakse maha laskma...

Nii ka sündis. 29. detsembril võeti vangimajast trobikond arreteeritud ja viidi Palermo metsa, kus lasti kaevata ühishaud. Meestele öeldi, et siin hakatakse Saksa sõjavange maha laskma Hauakaevamisest keelati teistele vangidele rääkida.

Järgmisel päeval, s. o. 30 detsembril varahommikul tulid vanglasse täidesaatva komitee liikmed ja mitu komissari. Avati kongide ukсед. Komitee esimees O. Palgi koos vanglaülem Siiakiga hakkas nimekirja järgi vange välja kutsuma. Kokku toodi vangla õuele 16 meest. Neile öeldi, et viiakse lund rookima. Tegelikult viidi nad tugeva valve alla Palermo metsa ühishaua kaldale ja lasti seal maha. Vaiksej hommikutunnil kostis hukatute hädakisa kaugele linna. Varsti rääkis öudstest

andis käsu kõigi vangide, arvult 130, hukkamiseks. Et mahalastavaid oli palju, siis otsustati nad hukkamisele viia kahes grupis. Ötuhämaruses, umbes kella 4 paiku, hüüti kambritest välja 56 vangi. Algas surmaminejate rongkäik Palermo suunas (ca 2,5 km). Oli juba pime, kui ühishaua juurde jõuti. Hukatavate seas oli seekord seitse naist. Nendele anti surmaminekuks eesõigus Naised aeti esimesena haua kaldale, mehed paigutati seniks pisut eemal olevale künkale oma järjekorda ootama. Kui naiste pihta raksatas esimene kogupauk, tegid mitmed mehed viimase katse oma elu päästa, jooksid läbi valveaheliku ja põgenesid metsa. Viiel neist õnnestuski kuulirahe all põgeneda, kahte aga tabasid kuulid ning nende laibad lohistati hauda. Umbes kümneheliste gruppidenalasti maha meesvangid. Eelviimases grupis ootas oma lõppu Rakvere kingsepp Alek-

Iga hukatu kohta koostati meditsiiniline akt Laipu pildistati. Suurem osa mõrvatuist identifitseeriti, nende surukehad anti omastele üle. 12 tapetut jäid aga tundmatuks, need maeti linnakalmistule.

Peale ühishaudades mõrvatute tuvastati hulgaliselt üksikhukkamisi. Kommuuni 28-päevase võimuloleku jooksul tapeti Virumaal ja Rakvere linnas kokku 150 inimest. Tribunal langetas surmaotsused tagaselja, ilma et ohver oleks sellest midagi teadnud.

Vangistamiste ja hukkamiste aluseks oli Eesti Tööraha Kommuuni nõukogu kurikuulus vangistamisdekreet 3. detsembrist 1918, milles on öeldud: «...Iga juuksekarva eest, mis meie selt-simeeste peast vägivalla teel maha langeb, vastutavad oma elu ja varandusega kümme valgekaardilast, nende naised ja lapsed Selleks tuleb ka kõigi valgekaardilaste perekonnad pantvangidena vahi alla võtta.» Dekreedile oli alla kirjutanud J. Anvelt.

Hukkamiskohta, suurema ühishaua kohale, püstitasid Virumaa asutused ja organisatsioonid mälestusmärgi, mis avati ja õnnistati massimõrva 16. aastapäeval,

(Järg 4. lk.)

...PALERMOS

(algus 3. lk.)

10. jaanuaril 1935. Mälestusmärk kujutas meetri kõrgust graniit-sammast, millesse olid raiutud veretöö daatumid ja hukatute arv. Sammas oli piiratud be-toonvundamendile toetuva aiaga. Süütult hukatute mälestusmär-gile käisid Rakvere koolid ja organisatsioonid iga aasta 10. jaanuaril pärgi ja lilli viimas.

Pärast 1940. aasta juunipööret, kui üle Eestimaa algas ajaloo-liste mälestusmärkide ja kunstiväärtuste hävitamise kampaania, langes ka Palermo monu-ment vandaalide ohvriks. Ühel pimedal septembriööl, veel enne Vabadussõja mälestussamba hävitamist, lästi see õhku, kogu plats tehti maatasa.

Rahvas pole aga unustanud oma süütult tapetud esivanema-te mälestust. Palermosse, purus-tatud mälestusmärgi kohale, on omaalgatuslikult paigutatud be-

toonvaas, kuhu käiakse ikka ja jälle lilli viimas.

Kogu Eestimaal käib praegu 1940.--1950. a. lõhutud Vabadus-sõjas langenute monumentide taastamine. Ka Palermos terro-riohvrite mälestusmärk tuleb taastada. See on meie, virulaste, püha kohus. Juba väljakujune-nud tava kohaselt peaks sellegi ettevõtte algatus kuuluma Eesti Muinsuskaitse Seltsi Virumaa osakonna kompetentsi. Jääme ootama tegusid!

Peep KÄRP

Väga oluline ja tähtis on see-juures üldsuse kaasabi. Elavate kirjas on palju inimesi, kes tea-vad üksikasju nii Palermo kui ka Vabadussõja monumentide lõhkumisest. Kuhu pandi või maeti Palermo samba riismed? Mis sai Vabadussõja monumendi pronkskujust? Nende avastamine aitaks kaasa mälestusmärkide kiiremale taastamisele. Kellel on selle kohta mingit teavet, palun sellest informeerida Rakvere ko-duloomuuseumi

P. K.